

خلاقیت در نوشتن

(Creative in Writing)

دکتر حجت‌البنانی حصاری

انتشارات دارالهدایه
تهران، ۱۳۹۸ هـ ش

سرشناسه	:	کجانی حصارى، حجت، ۱۳۵۹ -
عنوان و نام پدیدآور	:	خلاقیت در نوشتن = Creative in Writing / حجت کجانی حصارى.
مشخصات نشر	:	تهران: انتشارات دارالهدایه، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	:	۱۶۴ص.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۸۹۱۹-۳۱-۵
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
یادداشت	:	کتابنامه : ص. ۱۵۶.
موضوع	:	فارسی -- انشا و تمرین -- راهنمای آموزشی
موضوع	:	Persian language -- Composition and exercises -- Study and teaching
موضوع	:	نگارش علمی و فنی -- راهنمای آموزشی
موضوع	:	Technical writing -- Study and teaching
رده بندی کنگره	:	PIR۲۸۳۹
رده بندی دیویی	:	۸۰۸/۰۴۴
شماره کتابشناسی ملی	:	۵۸۶۷۹۸۰
یادداشت	:	فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی http://opac.nlai.ir قابل دسترسی است.

ناشر: تهران، انتشارات دارالهدایه، ۸۱۹-۰۹۱۱۳۹۳۰-۰۹۹۰۴۸۰۶۳۸۵

خلاقیت در نوشتن

مؤلف:	حجت کجانی حصارى
صفحه آرا و ویراستار:	بهار جهانشیری
تاریخ نشر و نوبت چاپ:	۱۳۹۸، اول
قطع و صفحه:	وزیری، ۱۶ ص، ۱۵۰
شمارگان:	۲۶۰۰۰
قیمت:	۲۶۰۰۰

حق چاپ محفوظ و مشخص ناشر است.

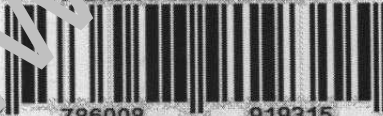
www.drtaghizadeh.7gardoona.com

drtaghizadeh2@gmail.com, drtaghizadeh@yahoo.com

سایت:

نشانی ایمیل:

ISBN: 978-600-8919-31-5

786008

919315

فهرست

صفحه	عنوان
۹	مقدمه
۱۵	فصل نخست: نگارش و انشا
۱۵	بخش نخست: نگارش انشا و اهداف آن
۲۱	تأثیرات انشا در برنامه درسی
۲۱	اهداف آموزش انشا
۲۵	بخش دوم: آسیب‌شناسی انشا و نگارش
۳۰	بخش سوم: نمونه‌های خلاق
۳۰	خلاقیت
۳۴	نگارش خلاق
۳۷	چگونگی ایجاد خلاقیت در نویسندگی
	فصل دوم: روش‌های علمی و رایج انشایی
۴۳	۱. روش مقایسه
۴۶	۲. بارش فکری
۴۸	۳. روش فهرست سؤالات/اسکمپر
۵۱	۴. روش خورشیدی
۵۲	۵. روش هرمی کریگان
۵۶	۶. روش بدیعه‌پردازی (نوآفرینی)
۵۷	۷. روش ۵E
۶۰	۸. روش چند سطحی هلمبرگ
۶۲	۹. روش پرسش و پاسخ
۶۲	۱۰. روش حل مسئله (کارآگاهی)
۶۳	۱۱. اگر/ای کاش نویسی
۶۴	۱۲. روش دیدگاه‌های گوناگون
۶۶	۱۳. روش حواس پنج‌گانه
۶۷	۱۴. روش داستان علمی

فصل سوم: انشا بر اساس مهارت‌ها

بخش نخست: انشاهای دیداری

تقویت حافظه دیداری

روش‌های آموزش انشای دیداری

۱. دادن تصاویر پیوسته

۲. شکل‌سازی با خطوط شکسته و منحنی

۳. ایجاد تصاویر مبهم

۴. ایجاد ارتباط میان تصاویر مبهم

۵. ایجاد ارتباط میان تصاویر روزنامه‌ها و مجلات

۶. نوشتن درباره تصاویر مفهومی

۷. ادامه تصاویر

۸. ارتباط دادن تابلوهای راهنمایی

۹. حضور در تصویر

۱۰. نمایش تصاویر سلسله‌وار

۱۱. گزارش‌نویسی

بخش دوم: انشای شنیداری

فواید و کارکردهای گوش دادن

تمرین‌های تقویت و آموزش گوش دادن

انشاهای شنیداری

۱. پخش صداها با فاصله

۲. پخش موسیقی‌های تأثیرگذار در فواصل زمانی

۳. روش حل شفاهی مسئله

۴. حفظ و تعریف کردن

۵. نوشتن از روی داستان صوتی

۶. تشخیص درست از نادرست

۷. حدس زدن ادامه ماجرا

۸. مرتب کردن داستان به هم ریخته

۹. نتیجه‌گرفتن از شنیده‌ها

۱۰۳	بخش سوم: انشای شفاهی / گفتاری
۱۰۵	روش های انشای شفاهی
۱۰۵	۱. جملات داستانی ادامه دار
۱۰۵	۲. خلاصه داستان
۱۰۶	۳. بازگویی داستان ها
۱۰۶	۴. روش بحث گروهی
	فصل چهارم: گسترش متن
۱۰۷	بخش نخست: بازگردانی، بازنویسی و بازآفرینی
۱۰۷	بازگردانی
۱۰۷	۱. ۱. تبدیل زبان گفتار به نوشتار
۱۰۸	۱. ۲. ۱. تبدیل داستان های منظوم به مثنوی و برعکس
۱۰۸	۱. ۳. ۱. خلاصه نویسی
۱۰۹	۲. بازنویسی
۱۱۰	۲. ۱. افزودن سبب و علت و مضاف الیه
۱۱۱	۲. ۲. گسترش عناصر داستانی
۱۱۳	۲. ۳. حضور در متن
۱۱۴	۳. بازآفرینی
۱۱۶	بخش دوم: کامل کردن متن
۱۱۶	۱. کامل کردن جملات ناقص
۱۱۶	۲. ارتباط داستانی بین جمله ها
۱۱۷	۳. نوشتن ادامه سریال های تلویزیونی
۱۱۷	۴. افزودن گفت و گو
۱۱۹	۵. خلق فضا
۱۱۹	۶. شخصیت پردازی
۱۲۱	بخش سوم: انشاهای ایجاد ارتباط
۱۲۱	۱. جدول کلمات بی ارتباط
۱۲۲	۲. ربط جملات به هم ریخته
۱۲۳	۳. نوشتن با اسامی هم دوره ای ها
۱۲۴	۴. نوشتن با آگهی های بازرگانی

فصل پنجم: نوشته‌های خیال‌انگیز / جان‌بخشی

۱. انتخاب زاویه دید و راوی مناسب ۱۲۵
۲. مناظره ۱۲۷
۳. چیستان‌سازی ۱۲۹
۴. مصاحبه ۱۳۰

فصل ششم: ویرایش نوشته

- ویرایش نوشته ۱۳۱
- بخش نخست: ویرایش زبانی ۱۳۳
۱. اصلاحات صرفی / واژگانی ۱۳۳
۲. اصلاحات نحوی / دستوری ۱۳۸
۳. اصلاحات نگارشی ۱۴۲
- بخش دوم: ویرایش ادبی ۱۴۶
۴. اصلاحات ادبی ۱۴۷

نوشتن ز گفتن مهم‌تر شناس
 به گاه نوشتن به جای آرهوش
 (مسعود سعد)

اگرچه آدمی هزاران سال بر زمین زیسته است، اما تراخ خط و ثبت اتفاقات، سرآغاز تاریخ بشری به شمار می‌رود. ثبت تاریخ، تجربه‌ها، وصیت‌ها، قوانین، اندرزها، ادیان و دغدغه حفظ یافته‌ها، دانش‌ها و تجربه‌هایی که یک نسل به دست می‌آورد و فکر انتقال آن به نسل‌های پس از خود، همواره در ذهن بشر حضور داشته است. این کار سرانجام با اختراع خط و آموزش خواندن و نوشتن، تحقق یافته است.

آموزش خواندن و نوشتن در کمتر از دو سال میسر می‌شود اما رسیدن به این حد که آثاری ارزشمند و ماندگار تولید شود، یک عمر مطالعه و تمرین نیاز دارد. احمد جمیعی (۱۳۸۴) می‌نویسد: «هزاران هزار سرباز را یکی دو ساله می‌توان آموزش داد و آماده خدمات نظامی کرد، اما به سالیان دراز مشکل بتوان صد نویسنده هم پرورش داد». درک اهمیت این مطلب، دلیل اصلی گنجانده شدن درسی به نام «انشا» در برنامه درسی مدارس و «نگارش خلاق» در دوره کارشناسی دانشگاه‌ها شده است.

نوشتن به سه شکل دیده می‌شود:

(۱) نوشتن عادی برای امور روزمره،

(۲) نوشتن علمی و استدلالی با حفظ چهارچوب‌های علمی،

(۳) نوشتن هنری-ادبی یا نگارش خلاق.

در نوشتار علمی، نویسنده به کمک آمارها، مشاهدات، علت و معلول، استدلال، تعریف، توصیف، تفسیر همراه با استناد به منابع و شواهد اصیل و معتبر، می‌کوشد که فرضیه یا نظریه‌ای را ابطال یا اثبات کند، اما در نگارش خلاق، مطلب به شکل دیگری ارائه می‌شود: نویسنده با در نظر گرفتن موضوعی خاص و برای تأثیرگذاری بیشتر بر مخاطب، شکل ارائه مطلب را تغییر می‌دهد: در ساختار و ظاهر واژه‌ها و جملات و خواه در محتوا. در این نوع از نوشته‌ها، زبان، ارجاعی و موضوعی، گفتن جملات ساده و صریح نیست، بلکه زبان، اقناعی و مجازی است و تخیل عاطفه نویسنده چنان بر متن سایه می‌اندازد که تمام هستی در انتقال پیام دخالت می‌کند؛ سخن گاه به پیام کشانده می‌شود و گاه از ذوق نویسنده، موزون می‌شود. تخیل از هر گوشه‌ای سر درمی‌آورد و از هر رهگذاری توشه‌ای می‌آورد. دلایلی که در این نوع نوشته بیان می‌شود، عاقلانه و مستند نیستند، بلکه بر تعلیل‌هایی هستند که مخاطب از خواندنشان لذت می‌برد.

اگر نگارش علمی که تاکنون میلیاردها مقاله درباره موضوعات متفاوت آن نوشته شده، در حد یک دنیای واقعی باشد، نگارش خلاق تاکنون صد میلیون جهان مجازی و فراصوری را درنور دیده است. نگارش علمی، نوشتن به طریق عقل و نگارش خلاق، نوشتن به خواست دل و تخیل است.

با این تعاریف، در نوشتن انشا و متن خلاق نیز اختلاف نظرهای وجود دارد: برخی، انسان‌نویسی را قاعده‌مند و دارای چهارچوب می‌دانند و برخی آن را عملی می‌دانند که در هیچ چهارچوبی نمی‌گنجد. گروه نخست که نگاه ساختارگرا Structuralist دارند، انشا را محتوایی می‌بینند که باید بندهای مقدمه، متن و جمع‌بندی داشته باشد، هر جمله و بندی، به درستی نوشته شود و در جای معین خود قرار گیرد، دستور زبان جملات رعایت شود و هر واژه‌ای در جایگاه خود در جمله بنشیند تا متنی سالم و درخور شأن یک نویسنده پدید آید؛ اما دسته دوم که عمل‌گرایانی Pragmatic معنی‌اندیش هستند، صفحه انشا را جلوه‌گاه افکار، تخیلات و احساساتی می‌دانند که چون چشمه‌ای زایا جاری است و قالب و چهارچوب، سد راه رودخانه

خلاقیتشان می‌شود. این دسته بر آنند که باید به فکر و احساس مجال بروز داده شود و باید در صرف واژه‌ها و نحو جملات، هنجارشکنی شود و- به قول مولانا- باید حرف و گفت و صوت را بر هم زد تا سخنی بر صفحه پدیدار شود که سراسر بدیع باشد. در قیاس با اندیشه‌های صوفیان، می‌توان پیروان دیدگاه نخست را اهل صحو و گروندگان به گروه دوم را اهل سُکر نامید.^۱ بهترین شیوه در این کار، تلفیق این دو دیدگاه است.

نوشتن مانند خواندن، یک مهارت است و مهارت جز با مشاهده، دقت، تمرین و تجربه کامل نمی‌شود. خواندن کاری است که فی‌البداهه انجام می‌شود و ذهن با سرعت بیشتری آن را انجام می‌دهد. در خواندن نوع نگاه به متن، یافتن لحن، تنظیم سرعت خواننده، حفظ ریتم، تنظیم تنفس، اوج و سرود صدا، مکث و وصل، رعایت نوع جمله و سرانجام، تأثیر بر مخاطب اهمیت دارد و همه این اتفاقات باید در لحظه اتفاق بیفتد (البته پس از تمرین)، در حالی که در نوشتن که مهارتی متفکرانه است، سرعت عمل حاکم نیست.

تفکر در خواندن در شناخت اجزا، واژگان، ترکیب‌ها و جملات، به یاد آوردن معنا و مفهوم آنهاست که در قالب مجموعه‌ای از ادوات در ذهن خارج می‌شود ولی نوشتن، حاصل اندیشه، تخیل، عاطفه، توجه خاص به زبان است که در قالب واژه‌ها و ترکیب‌ها در ذهن نویسنده زبان و لحن خواننده را مکتوب می‌کند؛ گویی موسیقی‌دانی است که با نت‌های آلفایی، متن خود را شکل داده است. نویسنده غیر از اندیشه و هدف، به تجربه و مطالعه هم نیاز دارد تا متنی پخته‌تر و سخنانی گیراتر بر کاغذ بنگارد. زیبایی و برتری نوشتن بر خواندن، نخست در فرصت بازنگری، تصحیح، تأمل بیشتر نویسنده، حذف و اضافه و تجدید نظر در قالب بیان‌شده است و دیگر در ماندگار شدن سخن. البته جاودانگی و بی‌مرگی، پاداش یک اثر خوب ارزشمند است که در صورت هنری بودن و اقبال عموم مردم به دست می‌آید.

کسی که خواندن را می‌آموزد و مطالعه می‌کند، قطعاً استعداد نوشتن دارد اما این نوشتن در افراد گوناگون با توجه به روحیات و زمینه‌های مطالعاتی آنها گوناگون می‌شود؛ یکی استعداد طنز و انتقاد دارد و دیگری توانایی بیان احساسات، یکی از واقعیت‌های علمی می‌نویسد و دیگری از آرزوهای دور و آرمان‌ها. همین گونه‌گونی نگرش‌ها در میان افراد- از خردسال تا بزرگسال- باعث پدید آمدن یکی از بزرگ‌ترین اشتباهات دبیران می‌شود؛ یکسان‌پنداری روحیات

۱- اهل صحو یا هشیاران، پیروان جنید بغدادی بودند که اعتقاد داشتند در راه سلوک معنوی باید همواره هشیار بود و اهل سُکر یا سرمستان پیروان منصور حلاج بودند و معتقد بودند در راه شناخت حق باید سرمست بود.

و سلیقه‌های دانش‌آموزان و اجبار آن‌ها به آن که همه باید به یک شیوه و در یک موضوع مطرح شده بنویسند؛ در حالی که دبیر ابتدا باید روحیات شاگردانش را بشناسد، توانایی هریک را در نوع نگارش و لحن کلام دریابد و به تقویت آن‌ها بپردازد؛ همان‌طور که یک مربی خوب ورزشی با استعدادیابی، با توجه به آناتومی بدن و قدرت واکنش فراگیران، آن‌ها را به رشته‌های گوناگون سوق می‌دهد، و برای مثال افراد کوتاه‌قد را به بسکتبال و افراد کُند و سنگین‌وزن را به تکواندو نمی‌فرستد؛ متخصص نگارش نیز پس از چند جلسه آشنایی با افکار، علایق و سلیق شاگردان، باید استعدادها را دریابد و هریک را به مسیری هدایت کند که توانایی انجام آن را دارند. یکر را به رمان واقع‌گرا سوق می‌دهد و دیگران را به شعر، حکایت‌نگاری، داستان کوتاه، گزارش، طنز، انتقاد اجتماعی و... سعی متخصص نگارش بر آن است که بدون آن‌که باعث انباشت ذهنی اطلاعات در ذهن فراگیران شود، برخی از آن‌ها را با مکاتب یا سبک‌های مهم ادبی که ناخودآگاه آن‌ها را غنیمت گذاشته‌اند، آشنا کند.

بنابراین کلاس انشا، ورزش مانند کلاس هنر، سه کلاس عملی و مهارتی‌اند و دبیر مراحل آمادگی (نرمش و گرم کردن)، تکنیک‌های عمومی را به آن‌ها می‌آموزد، آن‌گاه با قرار دادن فراگیران در موقعیت‌های مناسب روح و فکر، استعدادها را شکوفا می‌کند. این کار به گونه‌ای صورت می‌گیرد که به تدریج، استعداد به مهارت و ورزیدگی تبدیل شود. همان‌گونه که امانوئل کانت Immanuel Kant (۱۷۲۴-۱۸۰۴ م) در فلسفه، بین تقابل عقل‌گرایی و تجربه‌گرایی، میانجی‌گری کرد، دبیران نیز می‌توانند در این میان عقل و تجربه پیوند برقرار کنند و در آموزش مهارت‌های این درس، به سوی عمل‌گرایی Pragmatism پیش بروند.

دبیر در آموزش‌های خویش، هم نگاهی به گذشته دارد، و هم اکنون به آینده را در نظر می‌گیرد؛ اطلاعات، تجربیات، سفرها و آموخته‌های پیشین را پیش چشم دارد و به همین حال با مطالعه، تمرین نویسندگی و تفکر و تخیل مد نظر دارد و می‌کوشد با در نظر گرفتن هدفی بلندمدت که فراگیران روز به روز به آن نزدیک‌تر می‌شوند، آینده‌نگری کند.

نگارش، مهارتی بی‌پایان و همواره در حال نو شدن است. ذهن هر فراگیر مانند باغچه حاصلخیزی است که با تلاش، تغذیه و مراقبت مناسب می‌تواند به بار بنشیند و گل‌های چشم‌نواز و روح‌بخشی از خاک مستعد آن برویاند. دبیر نگارش نیز همان راه را در پیش دارد. اگر او توانایی ذهن شاگردان را بشناسد و از علاقه‌های هریک از آن‌ها باخبر باشد، تازه در آغاز راه قرار دارد؛ زیرا باید با آموزش و تزریق شیوه‌هایی خاص، دریچه‌های ذهن فراگیران را به

دنیهایی ناشناخته اما فردی باز کند. آموزش هریک از این شیوه‌ها گاه ممکن است کمتر از یک دقیقه زمان بخواهد و گاه یک یا چند ساعت، اما دانستن هریک از آن‌ها، فراگیر را یک قدم به مسیر تعالی نزدیک‌تر خواهد کرد. در حقیقت، در آموزش انشا باید میان پرورش قلب، مغز و دست، تعادل برقرار شود؛ به سخن دیگر باید بین احساس و عواطف، اندیشه و تخیل و مهارت در نوشتن، تعادل برقرار گردد.

کتاب حاضر، کوشیده است به طریق ایجاز و بدون ایجاد حاشیه در کلام، یادداشت‌های نویسنده را در بیست‌سال آموزش نویسندگی و تدریس نگارش و انشا گرد آورد و راهکارهایی را که با تجربه به دست آمده یا با مطالعه و مشاهده اندوخته شده است، همراه با مثال‌هایی مناسب، در این برگه‌ها همراه آورد تا دبیران یا فراگیران نگارش خلاق، هم به شکل نظری Theory و هم با تمرین‌ها و کوشش‌های خود بر اساس شیوه‌های گردآمده در این کتاب، به مهارت نویسندگی برسند و دانش و بینش خویش را کاربردی کنند و به آن جامه عمل بپوشانند.

نمونه‌های آمده در این کتاب، بیشتر حاصل قلم‌فرسایی نویسنده همین کتاب است و تنها برای آموزش روش‌های موجود نوشته شده است. برخی از نمونه‌ها به قلم دانشجویان یا دانش‌آموزانی است که در هنگام تدریس روش‌های گوناگون در دسترس به قلم شده‌اند و متن‌هایی مناسب آفریده‌اند.

هدف کتاب حاضر، آموزش قالب‌هایی چون گزارش، مقاله، سفرنامه، داستان و... نیست، بلکه هدف، آموزش شیوه‌ها و مهارت‌هایی است که بتواند جرقه‌ای در ذهن فراگیران ایجاد کند به گونه‌ای که از آن، مشعل ذهنشان روشن شود و قطار اندیشه‌شان به حرکت درآید.

تاکنون دسته‌بندی‌های گوناگونی از انواع نوشته و نویسندگی شده است که هم‌سند بر اساس یکی از آن‌ها بخش‌های کتاب را تقسیم‌بندی کرد، اما شیوه‌ای دیگر در پیش گرفته شد که ویژه این کتاب است و در آن ابتدا بیشتر به مهارت‌های زبان‌آموزی چون دیدن looking، شنیدن Listening، صحبت کردن Speaking، درک مطلب Comprehension، و نوشتن Writing توجه شده است.

همچنین تلاش نگارنده بر آن بوده است که سه طبقه سنی و چند مقطع تحصیلی از ابتدایی تا پیشرفته مد نظر باشد و ایده‌هایی را برای راحت اندیشیدن و نتیجه گرفتن در نگارش خلاق ارائه کند. تمام قسمت‌های کتاب حاضر، قابلیت اجرای کارگاهی دارد و استاد مربوطه می‌تواند پس از بیان شیوه مورد نظر، از فراگیران بخواهد متنی تولید کنند و پس از ارائه، آن را مورد ارزیابی قرار دهد.

امید است کتاب «خلاقیت در نگارش»، دروازه‌ای نو بر روی نوشتن خلاقانه فراگیران و علاقه‌مندان به نویسندگی باز کند.

دکتر حجت کجانی حصارى

تابستان ۱۳۹۸

www.ketab.ir